

УДК 159.923.2

Л.М. СПІВАК

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ ВЛАСНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
«Я» У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Статтю присвячено особливостям становлення самооцінки власного національного «Я» у студентів закладів вищої освіти. Розкрито сутність національного «Я» особистості та його

Випуск 11, 2018 Збірник наукових праць РДГУ.

самооцінки. Презентовано методика вивчення процесу становлення самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді. Емпірично встановлено особливості становлення самооцінки власного національного «Я» у студентів перших-четвертих курсів закладів вищої освіти. У найбільшій кількості студентів виявлено адекватно високу самооцінку свого національного «Я», в найменшій – завищену та адекватно низьку самооцінку. Заниженої самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді не виявлено. Статистично значущих змін у рівнях становлення самооцінки власного національного «Я» студентів від першого до четвертого курсу не визначено. Емпірично виявлено прояви типів національної ідентичності студентів із різними рівнями самооцінки їх національного «Я».

Ключові слова: самооцінка, національне «Я», завищена самооцінка, адекватно висока самооцінка, адекватно низька самооцінка, низька самооцінка, студентська молодь.

Стаття посвячена особливостям становлення самооценки собственного национального «Я» у студентов высших учебных заведений. Раскрыта сущность национального «Я» личности и его самооценки. Представлена методика изучения процесса становления самооценки собственного национального «Я» у студенческой молодежи. Эмпирически установлены особенности становления самооценки собственного национального «Я» у студентов первых-четвертых курсов высших учебных заведений. У наибольшего количества студентов выявлено адекватно высокую самооценку своего национального «Я», у наименьшей – завышенную и адекватно низкую самооценку. Заниженной самооценки собственного национального «Я» у студенческой молодежи не выявлено. Статистически значимых изменений в уровнях становления самооценки собственного национального «Я» студентов от первого до четвертого курса не установлено. Эмпирически определены проявления типов национальной идентичности студентов с различными уровнями самооценки их национального «Я».

Ключевые слова: самооценка, национальное «Я», завышенная самооценка, адекватно высокая самооценка, адекватно низкая самооценка, низкая самооценка, студенческая молодежь.

Постановка проблеми. На тлі інтеграції України до Європейського простору та суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій у державі актуалізується питання розвитку національної самосвідомості її молодих громадян. В Указі Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2016-2020 роки» та Державній Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді наголошено на нагальності розв'язання окресленого питання у вітчизняних закладах освіти. Вирішальним і сенситивним періодом розвитку національної самосвідомості особистості визначено пізній юнацький чи студентський вік. Із огляду на невідкладні державні завдання, для сучасної вітчизняної психологічної науки і практики особливої значущості набувають дослідження, присвячені розвитку національної самосвідомості українських студентів закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному вітчизняному науковому просторі останні дослідження і публікації присвячувалися окремим аспектам проблеми розвитку національної самосвідомості студентів закладів вищої освіти України.

Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентів вітчизняних закладів вищої освіти досліджувала Д. В. Піонтковська. Психолог емпірично зафіксувала більш інтенсивніший розвиток позитивної національної ідентичності у майбутніх учителів української мови і літератури та історії України. Адже здобуття цих спеціальностей передбачає поглиблене вивчення ними впродовж освітнього процесу ряду навчальних дисциплін, що зумовлюють такий позитивний вплив. Менш інтенсивний розвиток позитивної національної ідентичності вона виявила у майбутніх викладачів філософії, юристів, журналістів, логопедів, соціальних педагогів, психологів. Найменш інтенсивний – у майбутніх медичних працівників, геодезистів, фахівців сфери транспортних технологій. Зниження такої інтенсивності зумовлено специфікою програм їх навчання. Вони вивчають лише окремі навчальні дисципліни, які інтенсифікують розвиток позитивної національної ідентичності особистості [5].

Регіональний аспект процесу формування національної самосвідомості студентської молоді України був предметом дослідження А. В. Гафіатуліної. Психолог емпірично виявила домінування національної гідності й самоповаги у студентів закладів вищої освіти північних регіонів країни, національного самозвинувачення – південних, варіативності субетнічної належності – західних, значущості регіональної належності – східних. Виявлені особливості стали засадничими для розробки нею ефективної програми формування національної самосвідомості в українській студентській молоді [2].

Результати проведеного аналізу засвідчили, що за межами наукового інтересу сучасних вітчизняних психологів залишилося питання становлення самооцінки власного національного «Я» в українських студентів закладів вищої освіти нашої держави.

Формулювання цілей статті. Метою статті стало емпіричне вивчення особливостей становлення самооцінки свого національного «Я» в українських студентів вітчизняних закладів вищої освіти. Досягненню визначеної мети сприяло вирішення таких завдань: 1) висвітлення психологічної сутності національного «Я» та його самооцінки у структурі національної самосвідомості особистості; 2) вибір методик дослідження; 3) емпіричне вивчення особливостей становлення самооцінки власного національного «Я» у студентів перших-четвертих курсів вітчизняних закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. За нашою позицією, розвиток національної самосвідомості особистості юнацького віку є складним інтегративним процесом її самопізнання й емоційно-ціннісного самоставлення як до суб'єкта своєї нації. За результатами цього пізнання і ставлення особистість регулює власну поведінку у внутрішньонаціональному бутті та міжнаціональних взаємодіях. Епіцентром розвитку національної самосвідомості особистості юнацького віку виступає цілісне та інтегроване національне «Я», що сконструйовано з її усвідомлених уявлень і емоційно-ціннісних ставлень до себе як суб'єкта певної нації та носія її цінностей. Із огляду на такі уявлення і ставлення вона управляє своєю поведінкою у внутрішньонаціональному бутті й міжнаціональних взаємодіях. Самооцінка особистістю власного національного «Я» віддзеркалює значущість для неї власної національної належності та ідентичності, її якостей як суб'єкта конкретної нації. Така самооцінка виконує регулятивну функцію в її внутрішньонаціональному бутті та міжнаціональних взаємодіях [8].

За твердженнями М. Й. Боришевського, самооцінка є важливим компонентом національної самосвідомості особистості. Вчений вважає самооцінку такими судженнями особистості, в яких виявляється міра наявності у неї рис, що стосуються системи національних цінностей тієї спільності, з якою вона себе ідентифікує. До цієї системи він зарахував якості національного характеру, усвідомлення особистістю відповідальності за долю своєї нації та т. ін. У структурі національної самосвідомості самооцінка характеризується за такими ж самими параметрами (адекватність, ступінь самокритичності, висота, стійкість), як і в інших видах самосвідомості [1].

На думку О. Д. Карнишева, основними проявами самооцінки особистістю своїх національних характеристик є рівень її національної самоповаги і ступінь вдовolenня власною національною належністю. Завищений рівень цієї самооцінки засвідчують такі показники, як: надання особистістю домінуючого значення своїй нації та її представникам, порівняно з іншими націями; її ідентифікація з представниками своєї нації; постійне підкреслення винятковості своєї нації та її переваг. До показників адекватної високої самооцінки належать такі, як: впевненість особистості у значущості своєї нації, що зумовлено її знаннями про вагомі внески нації до світової скарбниці надбань у галузях історії, науки, культури, мистецтва тощо; знання про відомих представників своєї нації (учених, лікарів, поетів, художників, композиторів, спортсменів та т. ін.), про їх досягнення і гордість за них; досить сильне почуття національної гідності; повага до своєї нації та до себе як її представника. Адекватно низька самооцінка виявляється в таких показниках, як: внутрішня впевненість особистості у значущості своєї нації та усвідомлення невеликої вагомості її внеску до світової співдружності; впевненість у майбутньому своєї нації. Свідченням заниженої самооцінки є такі показники, як: нестача знань про можливості та переваги своєї нації; нерозуміння потенціалу своєї нації, її представників загалом і власного зокрема; приписування представникам нації низки негативних якостей; пригніченість і почуття меншовартості, що зумовлено належністю до такої нації [3].

Окремі показники рівнів самооцінки, окреслені О. Д. Карнишевим, схожі з певними показниками типів національної ідентичності, що охарактеризовані Г. У. Солдатовою [6]. А саме: показники адекватної високої самооцінки – з показниками позитивної національної ідентичності; завищеної самооцінки – гіперідентичності (національного фанатизму, націоізоляціонізму, націоєгоїзму); адекватної низької самооцінки – гіпоідентичності (націонігілізму); низької самооцінки – націонігілізму і національної індиферентності. Зроблений висновок був застосований в нашому емпіричному дослідженні.

Для досягнення цілей статті й розв'язання поставлених завдань на базі закладів вищої освіти міст Києва, Рівного, Бердянська і Кам'янець-Подільського упродовж 2016 і 2017 років було проведено емпіричне дослідження. У проведеному дослідженні взяли участь студенти перших-четвертих курсів. Зокрема – 77 студентів першого курсу, 76 студентів другого курсу, 79 студентів третього курсу і 77 студентів четвертого курсу. Всього – 309 респондентів. Їх вік – від 17 до 21 року, національність – українці.

В емпіричному дослідженні використовувався скорочений варіант «Діагностичного тесту ставлень» (ДТС, автор – Г. У. Солдатова) [6] у нашій модифікації [7]. Такий варіант передбачав застосування карток із двадцятьма чотирма однаковими якостями. Одна половина цих якостей відповідала позитивному полюсу шкали. А саме – дипломатичний, темпераментний, активний, економний, дотепний, спритний, комунікабельний, обережний, гордий, поступливий, наполегливий, акуратний. Інша половина – негативному. Зокрема – нав'язливий, безхарактерний, впертий, педантичний, зарозумілий, єхидний, хитрий, боягузливий, лицемірний, агресивний, жадібний, запальний.

Для визначення самооцінки свого національного «Я» студентам пропонувалося розглянути та послідовно якісно оцінити перелічені вище якості на двох картках: 1) «Я» як представник своєї нації»; 2) «Ідеальний представник моєї нації». Кількісні оцінки було замінено на якісні для уникнення можливої упередженості респондентів у процесі психологічного діагностування. Запропоновані оцінки прояву кожної якості були такими: повною мірою, середньо, слабо, відсутня. Вибрані якісні оцінки вони записували у відповідні клітинки таблиці. Обробка одержаних результатів проводилася таким чином. Спочатку якісні оцінки прояву кожної риси переводилися у кількісні за шкалою: «повною мірою» – «4»; «середньо» – «3»; «слабо» – «2»; «відсутня» – «0». Після цього за допомогою формули рангової кореляції Спірмена [4] обчислювалися кількісні показники самооцінок респондентів.

Статистична значущість відмінностей між кількісними показниками самооцінки власного національного «Я» у студентів перших-четвертих курсів визначалася за допомогою критерію ϕ^* -кутове перетворення Фішера [там само]. Значення ϕ^* для $p \leq 0,01$ позначено *; для $p \leq 0,05$ – **.

З огляду на схожість окремих показників рівнів самооцінки власного національного «Я» і типів національної ідентичності, про що зазначено вище, в дослідженні застосовувалася й методика «Типи етнічної ідентичності» (автори – Г. У. Солдатова і С. В. Рижова) [6] в нашій модифікації [7]. Методика складається з 30 тверджень, які презентують висловлювання різних людей із питань національної культури і взаємодій. Студентам потрібно було визначити, якою мірою їх думка збігається з думкою цих людей. У цій методиці також застосовувалося якісне оцінювання. Якісні оцінки, надані респондентами усім твердженням методики, переводилися у кількісні за такою шкалою: «згідний» – «+2»; «швидше згідний, ніж не згідний» – «+1»; «у чомусь згідний, у чомусь – ні» – «0»; «швидше не згідний, ніж згідний» – «-1»; «не згідний» – «-2». За ключем до методики визначалися типи національної ідентичності студентів: позитивну національну ідентичність, норму; і відхилення від неї, трансформації – національний фанатизм, націоізоляціонізм, націоєгоїзм (гіперідентичність), націонігілізм (гіпоідентичність), національну індиферентність.

Одержані кількісні показники самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді презентовано в табл. 1.

Таблиця 1

Показники самооцінки власного національного «Я» у студентів перших-четвертих курсів n=309

Курс	Кількісні показники підгруп респондентів із різним рівнем самооцінки (у %)			
	завищена	адекватно висока	адекватно низька	занижена
перший	6	84,4	9,6	–
другий	6,6	84,2	9,2	–
третій	5	82,3	12,7	–
четвертий	6,5	81,8	11,7	–

Як видно з таблиці 1, більшість студентів на всіх курсах вирізняються адекватно високою самооцінкою власного національного «Я». Найбільші кількісні показники встановлено на першому (84,4 %) і другому (84,2 %) курсах, незначною мірою менші – на третьому (82,3 %) і четвертому (81,8 %). Незначущість встановлених відмінностей підтвердилася статистично – $\phi^* = 0,434^{**}$. Студенти з такою самооцінкою досить високо оцінили позитивні якості свого національного «Я» і низько – негативні. Зокрема досить високі оцінки одержали від них такі позитивні якості, як: дипломатичний, дотепний, обережний, комунікабельний, наполегливий, акуратний, економний. Досить низькі оцінки – нав'язливий, безхарактерний, зарозумілий, єхидний, боягузливий, лицемірний, агресивний, жадібний.

Студентську молодь із адекватно високою самооцінкою власного національного «Я» характеризує позитивна національна ідентичність і національна самоповага. Цим респондентам властиві сильні позитивні почуття щодо належності до української нації з її «славною історією», «мелодійною мовою», «мальовничою природою», «аутентичною культурою, звичаями і традиціями». Вони з великою повагою ставляться до ознак своєї нації (її мови, історії, культури) і виявляють позитивне ставлення до ознак інших націй. Їх вирізняє повага у ставленні до представників своєї нації й толерантне ставлення до представників інших націй.

У значно меншій частині студентської молоді на усіх курсах зафіксовано завищену та адекватно низьку самооцінку свого національного «Я». Так, найбільші кількісні показники завищеної самооцінки власного національного «Я» встановлено у студентів на другому (6,6 %) і четвертому (6,5 %) курсах, дещо менші – на першому (6 %) і третьому (5 %). Незначущість виявлених відмінностей засвідчено статистично – $\varphi^* = 0,347^{**}$. Студентська молодь із цією самооцінкою дуже високо оцінила позитивні якості власного національного «Я» і надто низько – негативні. Високі оцінки студенти надали багатьом позитивним якостям – дипломатичний, активний, економний, темпераментний, гордий, дотепний, спритний, комунікабельний, обережний, наполегливий, акуратний. Низькі оцінки – таким негативним якостям, як: нав'язливий, безхарактерний, зарозумілий, ехидний, боягузливий, лицемірний, хитрий, агресивний, жадібний, запальний, впертий.

У студентів із завищеною самооцінкою свого національного «Я» помічено окремі прояви націоналізму і національного фанатизму. Ці студенти переконані в тому, що їх нація і спосіб життя її представників найкращі. Вони вважають, що на своїй національній території потрібно обмежувати права представників інших націй. На їх думку, права нації вищі від прав людини.

Найбільші кількісні показники адекватно низької самооцінки власного національного «Я» зафіксовано у студентської молоді на третьому (12,7 %) і четвертому (11,7 %) курсах, невеликою мірою менші – на першому (9,6 %) і другому (9,2 %). Незначущість встановлених відмінностей підтвердилася статистично $\varphi^* = 0,254^{**}$. Студенти з цією самооцінкою досить низько оцінили позитивні якості свого національного «Я» (гордий, дипломатичний, комунікабельний, обережний, гордий, поступливий, наполегливий) і досить високо – негативні (впертий, педантичний, жадібний, лицемірний, запальний). Їм притаманні окремі прояви націоналізму. Зокрема – труднощі у спілкуванні з представниками своєї нації та, подекуди, не зовсім позитивне ставлення до них, а також прояви меншовартості щодо власної національної належності в окремих ситуаціях внутрішньонаціонального буття і міжнародних взаємодій. Студенти перших-четвертих курсів із завищеною та адекватно низькою самооцінкою власного національного «Я» заслуговують на додаткову увагу. Важливо емпірично виявити психологічні чинники становлення їх самооцінки й організувати відповідну розвивальну роботу, спрямовану на певне зниження завищеної та підвищення адекватно низької самооцінки національного «Я». Заниженої самооцінки свого національного «Я» в студентів не помічено. Отож, загалом у значній кількості студентів перших-четвертих курсів закладів вищої освіти встановлено адекватно високу самооцінку власного національного «Я», в невеликій – завищену чи адекватно низьку самооцінку. Статистично значущих змін між кількісними показниками рівнів становлення самооцінки свого національного «Я» у студентів від першого до четвертого курсу не зафіксовано.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Емпіричне вивчення становлення самооцінки власного національного «Я» у студентської молоді дозволило сформулювати такі висновки. Більшість студентів перших-четвертих курсів закладів вищої освіти характеризуються адекватно високою самооцінкою свого національного «Я». Невелика кількість студентів вирізняється завищеною та адекватно низькою самооцінкою власного національного «Я». Заниженої самооцінки свого національного «Я» у студентів не виявлено. Статистично значущих змін у рівнях становлення самооцінки власного національного «Я» студентів від першого до четвертого курсу не встановлено. Перспективним для подальшого дослідження вважаємо емпіричне визначення психологічних чинників становлення їх самооцінки та розробку розвивальних технологій, спрямованих на доцільне зниження завищеної та підвищення адекватно низької самооцінки національного «Я» у студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія / Мирослав Йосипович Боришевський. – Суми: Видавничий будинок «Еллада», 2012. – 608 с.
2. Гафіатуліна А. В. Психологічні особливості формування національної самосвідомості студентської молоді України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А. В. Гафіатуліна. – К., 2018. – 20 с.

3. Карнышев А. Д. Межэтническое взаимодействие в Бурятии: социальная психология, история, политика / А. Д. Карнышев. – Улан-Удэ: Изд-во БГУ, 1997. – 184 с.
4. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных / А. Д. Наследов. – 2-е изд. – СПб.: Речь, 2006. – 392 с.
5. Піонтковська Д. В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Діана Володимирівна Піонтковська. – Острог, 2017. – 195 с.
6. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М.: Смысл, 1998. – 389 с.
7. Співак Л. М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності: монографія / Любов Миколаївна Співак. – Кам'янець-Подільський: Рута, 2015. – 300 с.
8. Spivak L. N. Psychological Foundations for the Development of the Young Person's National Self-Consciousness / L. N. Spivak // European Applied Sciences. – Germany (Stuttgart), January. – 2014. – № 1. – P. 94-96.

References

1. Boryshevs'kyj M. J. Osoby'stist` u vy'mirax samosvidomosti: monografiya / My`roslav Josy`povy`ch Boryshevs'kyj. – Sumy: Vy`davny`chy`j budy`nok «Ellada», 2012. – 608 s.
2. Gafiatulina A. V. Psy`xologichni osobly`vosti formuvannya nacional'noyi samosvidomosti students`koyi molodi Ukrayiny: avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psy`xol. nauk: specz. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psy`xologiya» / A. V. Gafiatulina. – K., 2018. – 20 s.
3. Karnyshev A. D. Mezhjetnicheskoe vzaimodejstvie v Burjatii: social'naja psihologija, istorija, politika / A. D. Karnyshev. – Ulan-Udje: Izd-vo BGU, 1997. – 184 s.
4. Nasledov A. D. Matematicheskie metody psihologicheskogo issledovanija. Analiz i interpretacija dannyh / A. D. Nasledov. – 2-e izd. – SPb.: Rech', 2006. – 392 s.
5. Piontkovs`ka D. V. Psy`xologichni osobly`vosti rozvy`tku nacional'noyi identy`chnosti students`koyi molodi: dy`s. ... kand. psy`xol. nauk: specz. 19.00.07 / Diana Volody`my`rivna Piontkovs`ka. – Ostrog, 2017. – 195 s.
6. Soldatova G. U. Psihologija mezhjetnicheskoy naprjazhennosti / G. U. Soldatova. – M.: Smysl, 1998. – 389 s.
7. Spivak L. M. Psy`xologiya rozvy`tku nacional'noyi samosvidomosti osoby`stosti v yunosti: monografiya / Lyubov My`kolayivna Spivak. – Kam'yanecz`-Podil's`ky`j: Ruta, 2015. – 300 s.
8. Spivak L. N. Psychological Foundations for the Development of the Young Person's National Self-Consciousness / L. N. Spivak // European Applied Sciences. – Germany (Stuttgart), January. – 2014. – № 1. – P. 94-96.

L. M. Spivak PECULIARITIES FOR THE DEVELOPMENT OF THE SELF-ESTEEM OF OWN NATIONAL «I» DURING STUDENTS.

The article devoted to the peculiarities for the development of the self-esteem of own national «I» in the students of institutions of higher education. The essence of the national «I» personality and his self-esteem revealed. Personality's self-esteem of own national «I» significance for own national identity and identity, her qualities as a subject of a particular nation. The methodology of studying the process for the development of self-esteem of the national «I» in the student's youth is presented.

The peculiarities for the development of self-esteem of the national «I» in the students of the first to fourth year higher education institutions were determined empirically. In the largest number of students, an adequately high self-esteem of their national self is revealed, in the smallest – overestimated and adequately low self-esteem. Student youth with an adequately high self-esteem of their own national self is characterized by positive national identity and national self-esteem. According to the convictions of students with an overestimation of self-esteem, it is necessary to restrict the rights of representatives of other nations on their national territory. Students with an inadequate self-esteem find difficulties in communicating with their nation's representatives, and occasionally not quite attitude toward them.

The adequately low self-esteem of the national «I» in student's youth was not revealed. There are no statistically significant changes in the levels for the development of self-esteem of the national «I» students from the first to the fourth year. The manifestations of the types of student's national identity with different levels of self-esteem of the national «I» empirically revealed.

Keywords: self-esteem, national self, overestimating self-esteem, adequately high self-esteem, adequately low self-esteem, low self-esteem, student youth.